

POSLEDNÍ
BÁSNĚ

Podle Makovejova mínění Fed'kovyč v l. 1876—1884 nejvíce svého úsilí věnoval své libůstce astrologii. Z celého monografistova výkladu však vyplývá, že básník pracoval velmi pilně. „Вісім літ життя — се не переливки, і нас би чудовало, коли б ми знали, що Федькович — чоловік мимо всіх своїх чудацтв дуже робучий — продармував сей час. Ні він не дармував; ... і працював на диво багато — шкода лише, що найбільше над такою пустою справою, як астрологія“.¹⁾ Makovej snad líčí situaci upřílišně. Fed'kovyč se bezprochyby zabýval astrologií, ale v téže době literárně tvořil, i když neuveřejňoval ukrajinské písně. V té době psal své koledy, legendární písně, definitivně upravil německou sbírku Am Tcheremus, napsal ztracené drama Mazepa, zpracovával veršem II. redakci dramatu „Керманич“ a třetí verzi tragédie „Довбуш“, tenkrát také dokončil německé znění této tragédie a napsal veselohru „Сватання на гостиниці“. Nelze tedy mluvit o tom, že nejvíce času věnoval astrologii a že vzpomenuých osm let bylo ztracených pro ukrajinskou literaturu. Básník pouze nepsal drobné básně, na jaké ukrajinská veřejnost byla do r. 1876 zvyklá. Proč je nepsal, vyložil v poslední básni cyklu „Дикі думи“.

Teprve když r. 1886 na okázalé oslavě dvacátého pátého výročí jeho tvůrčí činnosti ukrajinská společnost opět našla pro básníka místo ve svém středu, Fed'kovyč se vrátil k poezii. Ve veřejném poděkování za oslavu slíbil svým krajanům, že bude pokračovat v práci: „Коли моя праця на що придалася, то прийміть увірене, що я і дальше буду трудитися на рідній ниві“.

Svému slovu dostal a rozvinul v posledních letech svého života velmi oživenou činnost. Psal verše i prózu, psal a přepracovával dramata. Básní mnoho nenapsal. Část z nich patří do oblasti didaktické, byly určeny pro mládež a uveřejňovány v časopise „Бібліотека для молодіж“, část tvoří písně, které vešly do zpěvníků již dříve básníkem připravovaných. Drobných básní epických a lyrických napsal v této době asi deset. Můžeme je rozdělit na skupinu aktuální lyriky a skupinu parafrází jeho dřívějších básní. Makovej o všech těchto básních tvrdí, že byly psány „не з великим талантом“.³⁾ Má nepochybně pravdu, protože básníkův věk i jeho životní zkušenosti vedly ke změně názorů i vkusu. Nejpatrnější je v těchto posledních básních Fed'kovyčův odklon od lidové písně a její poetiky. Satirické zahrocení polemického obsahu těchto básní signalizuje převahu rozumových elementů, které si vynucují umělejší a složitější formu. Týká se to zvláště skupiny satiricko-polemických básní napsaných v letech 1886—1887 a namířených na bukovinské poměry.

Z tohoto cyklu šesti básní byla publikována jen jedna r. 1887 — „Вже двадцять рік“. Ostatní zůstaly v rukopise. Tato tištěná báseň je typickým příkladem toho, jak se takovéto básně polemicko-kritické náplně těžce probíjovávají do tehdejších ukrajinských časopisů. Již její vnější osudy jsou příznačné pro dobu i prostředí. Báseň má dvě verze, neboť první se zdála redaktorovi časopisu „Зерна“ (zábavné přílohy novin „Буковина“) příliš smělá, požádal tedy Fed'kovyče, aby otupil její ostří. Autor uposlechl, ale ani druhá verze nevyhovovala redakci, která si zkomponovala z těchto dvou verzí ještě třetí. A teprve v této znetvořené podobě byla báseň v časopise uveřejněna.

¹⁾ Житєпись, 520.

²⁾ Буко вина 1886, ч. 13 — Житєпись, 570.

³⁾ Житєпись, 572.

Ivan Franko v kritickém vydání spisů nepodal obě verze, nýbrž počínal si asi tak jako redakce. Vzal za základ první verzi, odchylky od jejího znění ve verzi druhé dal pod čáru, ale ne všechny, protože do základního textu první verze pojal ty verše z druhé verze, které se mu zdály zdařilejšími nežli odpovídající jim verše v první verzi.⁴⁾ Takto vznikla ještě jedna verze — Frankova.

Naše báseň patří mezi nejuťočnější Feđkovyčovy básně politicko-národní náplně. Básník v ní útočí proti nepřátelům Ukrajinců Rusům, Polákům, Rumunům a svůj díl dostává také vládnoucí německá vrstva „civilizátorů“, jak ji básník nazývá. Básník se však obrací i k ukrajinské společnosti a podrobuje zřiravé kritice její jednotlivé renegátské vrstvy. Začíná vysokým duchovenstvem, které se rumunizuje za světské výhody a hodnosti, přechází k moskvofilům, kteří se prodávají za stříbro a vodku, k inteligenci, která se popolšťuje a pohrdá svým mateřským jazykem, a nakonec účtuje s poněmčenci. Ukrajině zůstává jen chudina, ale

на них, на бідних наших гречкосіях
святої Русі вся надія.⁵⁾

Na složitou národnostní otázku v Bukovině dívá se básník očima ukrajinských nacionalistů, ale jeho osobitý postoj k problému ukazují sociální prvky, které neopomněl zdůraznit.

Ačkoliv je báseň polemicky tendenční a má všechny znaky aktuální žurnalistické poezie, nelze jí upřít ani peprou vtipnost, ani umění pregnantně vyjádřit myšlenku a najít k tomu vhodnou formu. Výpady proti nepřátelům Ukrajinců stylizuje básník v lehkých šumkových verších, zatímco v dumkovém tónu vyjadřuje svou kritiku ukrajinská inteligence. Básníková slovní exprese jiskří humorným posměchem a slovním vtipem. Všimněme si např. strofy věnované Rumunům:

Римськими рабами пере-
Піхаві Лай-Даки
Страх задерже хвостик 'д горі,
Гарчуть як собаки.⁶⁾

Aby zesílil posměšně komický účinek verše, básník neváhá sáhnout k rozpůlení slova na konci verše a k dekompozici. Přitom každá část dekomponovaného slova má svůj obsah i svou emoční nálož (лай = štěkot, Даки = Dákové, tj. Rumuni, celek Лайдаки = darebáci má svou výmluvnost, kromě toho výraz лай úzce souvisí s bezprostředně následujícím přirovnáním Dáků k vrčícím psům). Komicky účinná je také např. přezdívka Němců „civilizátor“, kterou zesiluje epiteton кущий.

Je potřebí ocenit i tyto verše o renegátu:

Оден собі аж страх забав
Покрити золотимся руном,
І нині русином ще ляг,
А завтра встав уже румуном.
І на владичеський престів
Собі, шівроку му, засів.⁷⁾

⁴⁾ Пис. I, 472.

⁵⁾ Пис. I, 476.

⁶⁾ Пис. I, 473.

⁷⁾ Пис. I, 474.

Humornost situace způsobují lidové hovorové výrazy аж страх, нівроку му, které dodávají vyprávění nejen živosti, nýbrž i zvláštního emocionálního přízvuku. Není možné si nevšimnout ani účinných kontrastů, kterých tu básník používá, např.

У Москві і на вербі груши,
А в нас їх і на груши ніт.⁸⁾

Autor nemá obav ani před užitím hrubého lidového výrazu, např. o moskvo-flech říká:

Як та свиня у москалі конечне преться.⁹⁾

Báseň byla současníkům srozumitelnější než dnešnímu čtenáři, protože Fed'kovyč měl na mysli zcela konkrétní případy, když tvořil své všeobecné obrazy renegátů a nepřátel národa.

Jiné básně tohoto cyklu nebyly za života autorova ani později až do vydání sebraných spisů I. Frankem vůbec tištěny. Z netištěných se národnostními problémy zabývá báseň „До наших румунізаторів“, napsaná v prosinci 1886, v níž básník obrazem antického Sysifa vyjadřuje marnost odnárodňovacích snah renegátského duchovenstva. Jeho zrádný postoj k vlastní národnosti vyplývá z pohrutek zjištěných, jak to autor říká v básni rovněž věnované národnostní otázce: „До руських наших дяків“:

Наші нас зреклись греї
І потягли у фарісеї,
Бо там усяка благодать
І благоденствие і слад
І „посяси“ й приходи ситї,
А гроші в Букурештах бити
Таї сипються, як з міха ривь.¹⁰⁾

Proti těmto zrádcům staví básník prosté d'áky, kteří jediní se nezřekli své národnosti a mateřštiny:

І плакаєте то рідне
Руське наше слово,
Як сокровище велике
Нам господом дане.¹¹⁾

Také další báseň „Наші стапи“ se zamýšlí nad národnostními problémy a osvětluje úlohu moskvofilů v národním životě bukovinských Ukrajinců. Vycházejí z lidového rčení, že jen pes je starý, ale člověk mladý, Fed'kovyč ironicky glosuje bukovinskou skutečnost, že tam někteří Ukrajinci jsou staří už v plénkách a už od útlého dětství se učí prodávat svůj národ. Básník tu využil slovní hříčky proti moskvofilům, které nazývali „starými“, protože používali staré spisovné řeči, tzv. jazyčija, a psali starým, neetymologickým pravopisem a politicky byli přívrženci oficiálních názorů vládnoucích kruhů v Rusku, které neuznávaly samostatnou ukrajinskou národnost.

Pevnou víru v životnost ukrajinského lidu vyjádřil tu básník evangeliijním obrazem Kristova vzkříšení a svůj odpor k zrádnému jednání moskvofilů obrazem biblického Kaina.

⁸⁾ Пис. I, 474.

⁹⁾ Пис. I, 474.

¹⁰⁾ Пис. I, 493.

¹¹⁾ Пис. I, 493.

Přes žurnalistickou aktuálnost nelze považovat tyto tři básně za umělecky povrchní. Feďkovyč promyslel jejich kompozici, použil v nich nejrozmanitějších obrazů (mytologických, biblických a folklórních) a bohatě diferencoval slovní expresi, aby vystihl různou intenzitu a mnohotvárné zabarvení emocí. V básních zaznívá posměšný a sarkastický tón satiry vedle prorocko-věšteckého. Ozývají se tu archaismy vedle řízných lidových výrazů z hovorové řeči.

Rozhořčený a satirický patos předchozích tří básní je vystředán v básních „На новий рік“ a „Я не дивуюся“ tónem didaxe a kritiky. Obě básně jsou namířeny proti ukrajinské společnosti. Básník vyčítá svým rodákům zbabělost, nedostatek úcty k národním tradicím, morální vady, jako prodejnost, opilství, změkčilost. Ale nejtěžším hříchem je nevážnost ke vzdělání:

Я не дивуюся, що ми
Нічого в світі не умієм,
Але дивуюся, що ми
Нічого вчитися не хочем.¹²⁾

Tento básníkův názor zasluhuje pozornosti, protože v předchozích letech pro neshody s haličskými vzdělanci byl Feďkovyč do jisté míry naplněn odporem ke knižnímu vzdělání a jeho nositelům, zdůrazňoval svou prostotu, opakoval, že ho učil život a huculské hory, nikoliv akademie. V posledních letech života změnil své názory. V obou básních zdůrazňuje nutnost vzdělání, ostře napadá ukrajinskou inteligenci, že svého vzdělání správně nevyužívá, a nešetří ani lidové vrstvy, jimž vytýká, že se nechtějí učit.

Takřka ve všech básních této skupiny, o kterých jsme dosud hovořili, projevuje se záliba v didaxi spíše horlením než klidným poučováním. To se plně uplatnilo ve dvou verzích didaktické básně „Старий господар умерає і сина навчає“. Obě verze byly napsány r. 1886, první 27. XI. t. r., druhá asi za 11 dní po první. I. Franko je toho názoru, že obě verze jsou hodně volnou parafrází II. zpěvu Ságy o Frithiofovi Esaiase Tegnéra. K tomu svínění vede Franka ani ne tak obsah, jako spíše forma. Říká: „Федькович свобідно поводячись зо змістом оригінала, докладно задержав його незвичайний розмір“.¹³⁾ Jde ovšem o působení německého překladu Tegnérovy básně. Je však trochu nevysvětlitelné Tegnérovo působení r. 1886. Nemáme totiž z této doby jediného důkazu, že se básník Tegnérem zabýval. Přirozenější je vysvětlení, že básník v této době častěji myslel na svou smrt, jak o tom svědčí i některé verše v básni „Убогий леринь“, a pokusil se tuto myšlenku uplatnit i ve své tvorbě v dílech didaktické náplně. Podnět k takovým závětním básním mohla mu dát lidová ústní slovesnost, lidová kalendářová literatura nebo i stará ruská literatura, zejména letopisy. Nebylo tedy potřebí Tegnérova podnětu, tím méně obsahové parafráze Ságy o Frithiofovi. Dvojí verze ukazuje, že si básník počínal samostatně. Jeho první závět' je obrácena k osobním a vnitřním věcem jednotlivce, druhá je věnována poměru jedinice ke kolektivu. Obojí je výrazem tradičního konzervatismu patriarchálního selství, odpozorovaným bukovinské venkovské skutečnosti. Použil-li básník opravdu rozměru z Tegnérovy poémy, je těžko rozhodnout. Víme však, že ve své první knize „Поезін“ verše takového rozměru jako v obou našich verzích používá. Nemusíme tedy ve shodné veršové technice spatřovat hned přímý vliv Tegnérovy Ságy.

¹²⁾ Пис. I, 484—485.

¹³⁾ Пис. I, 487

Proti skupině satiricko-polemických veršů z poloviny osmdesátých let stojí v téže době vzniklé básně-paběrky, básně-variace, které ani obsahově, a namnoze ani ideově nepřinášejí mnoho nového. Básník své variační metodě zůstal věren do posledních chvil života. Příběh o ubohém jinochovi, který nechce být králem ani zbojníkem a je Dovbušem odsouzen k žebrácké úloze básníka, jehož písně nikdo neposlouchá, četli pozorní čtenáři Feďkovyčova díla již po čtvrté. Tato čtvrtá verze — „Убогий легінь“, napsaná r. 1886 a uveřejněná v bukovinském kalendáři — Буковинський календар — na r. 1887, je hutnější a formálně dokonalejší než předchozí. Připomíná poněkud německou verzi — Sängers Loos — jejímž je velmi volným překladem. Proti dřívějším verzím je zajímavá poslední strofa naší básně, v níž básník přehlíží svůj osud a dělá hořkou bilanci své básnické činnosti. Ozývá se tu i smutek stáří i životní zklamání:

І доки буде він блукать
По сему білому світі?
І жити би рад, й співати рад,
І рад би в славу одітись,
А тут вже на вічну смеркає ніч...
А що осталося?... О прич з ним, прич!
Глогові, не лаврові віти!...¹⁴⁾

Z těchto veršů vidíme, že básník ani v posledních dnech života nebyl bez ambicí. Chtěl žít a tvořit, toužil po slávě, ale plně si uvědomoval nevěcnost těchto přání: cítil blízkost konce a zůstávalo jen hořké vědomí neúspěchů. Tento pesimistický zpěv o životním zklamání, silný a hutný ve svém uměleckém projevu, ospravedlňuje tuto báseň, po čtvrté variující známé téma.

Feďkovyč varioval i báseň „Король Гуцул“ rovněž již po několikáté. První obraz krále Nucula se objevil ve sbírce Am Tscheremus, odkud přešel do sbírky „Дикі думи“. Vyskytuje se ve dvojím zpracování v druhé verzi dramatu „Керманич“ a v sedmdesátých letech bylo toto téma zpracováno jako píseň a zařazeno do sbírky „Співання“. Poslední verze z let osmdesátých byla publikována v bukovinském kalendáři na rok 1866. Tato poslední verze přináší jen drobné změny v pojetí, zejména „historie“ a „mytologie“ byly pozměněny novými básníkovými výmysly. Jeho fantazii vzněcovaly některé zvyky a hry lidového původu, např. hra na Zelmana, a snažil se je uvést i ve vztah se svou vymyšlenou fantastickou mytologií.

Jako obě předchozí také třetí báseň „Шитські берези“, napsaná r. 1886 a uveřejněná v časopise „Зерна“ r. 1887, je jenom novou verzí básně „Юрії Гінда“, a to již pátou. Tentokrát je hrdinou Jurij Džogola, byla dána jiná jména oběma sestřím, jinak se odchylky od předchozích verzí týkají podružných dějových podrobností. Charakteristické jsou reflexivně moralistické vložky, které připomínají podobné exkursy v básních kolomyjské sbírky. Jedna vložka o marnosti a nebezpečí krásy je připojena k veršům, ve kterých básník vyličil krásu obou sester:

Але не даром хтось казав,
Що де тобі краса ся вродить,
Там чорт уже з калитков ходить,
Щоб десятину собі взяв.¹⁵⁾

¹⁴⁾ Пис. I, 472.

¹⁵⁾ Пис. I, 465.

V posledním čtyřverší naší básně je vyjádřena výstraha děvčatům — oblíbená Feďkovyčova manýra, s níž se setkáváme i v jeho jiných básních, např. v poémě „Мертвец“.

Neoriginálnější v této skupině je zpracování staré legendy o Ahasverovi v básni „Агасвер“, uveřejněné v časopise „Буковина“ r. 1886. Známa legenda o věčném židovi dala básníkovi podnět k výpadům proti „dětem Ahasverovým“, které vykořisťují venkovský lid. Protižidovský tón v naší básni vyplynul u Feďkovyče ne z rasového zaujetí, nýbrž z nespokojenosti nad ekonomickým stavem Bukoviny. Židé v Bukovině jako v celé ukrajinské oblasti byli odedávna nástrojem vykořisťovatelské politiky vládnoucí třídy v monarchii. Protože jim náležely všechny hospodářské pozice, židovští boháči opravdu hospodářsky ničili bukovinského venkovana, primitivního a namnoze negramotného. Proto — ať už právem, nebo někdy i neprávem — pojal lid k židům nenávist. Ozývala se jednak v posměšném postoji venkovanů k židům, zejména k židovským obchodníkům a majitelům hospod, jednak přímo v nenávisti, která v židovi viděla kořen vši bídy.

Feďkovyčovy verše jsou takto nejen osobním výrazem jeho smýšlení, nýbrž také odrazem obecného smýšlení ukrajinského lidu v Bukovině v druhé polovině minulého století. Po té stránce mají svou hodnotu kulturně historickou, místní a časovou.

Ke všem těmto básním posledního období zaujali kritikové, zvláště O. Makovej, postoj v podstatě odmítavý. Pro něho jsou veršovaná publicistikou bez větší básnické hodnoty. Jestliže stručný rozbor a poukaz na některé přednosti těchto básní nevyvrací, tedy aspoň zmirňuje Makovejův soud. Feďkovyč v posledních letech života neztratil své nadání. Jeho básnická múza věkem měnila tematiku, kladla důraz na jiné hodnoty, ale neodcizila se těm ideovým a uměleckým principům, které básník uplatňoval ve svých mladistvých verších. Naopak, proti mnohým méně šťastným projevům, např. v kolomyjské sbírce, vyzrála a prohloubila se. Básně let 1885—1887 ani po stránce ideové, ani po stránce umělecké neustupují v ničem básním předchozích období.

